

Theoretical Analysis of Security and Delineation of the Sphere of Freedom

Yaser Sheikhveisi

Ph.D. in Social Sciences Research, Faculty Member at National Security School, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Ali Saeidi

Ph.D. in Quran and Hadith Studies, Faculty Member at Islamic Studies Department, Khatam al-Anbia Air Defense University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: Alisaiedi5555@gmail.com

Abstract

Given the importance of examining the theoretical concepts of security and freedom in sources, particularly in the Holy Quran, this research has been conducted with the aim of theoretically analyzing security and delineating the sphere of freedom. The study employs a descriptive-analytical methodology. In accordance with the research method, the required data has been collected by referring to academic sources, including books, journals, periodicals available in libraries, legal documents and publications, as well as online databases containing credible research articles and theses. The data collection process utilized note-taking tools and techniques. Since the research method is descriptive-analytical, the researcher has not only depicted existing realities but also explained and justified the underlying reasons. Through an exploration of theoretical literature, research background, and categorization of information, the collected data has been systematically analyzed and interpreted. Based on Quranic evidence, when security is framed within faith and righteous deeds, it becomes the fundamental source and basis of freedom at both individual and societal levels. Conversely, any form of insecurity and lawlessness, framed as negative freedom, occurs when faith is absent and replaced by its antithetical attributes - such as polytheism, disbelief, oppression, and arrogance. This inevitably leads to the violation of boundaries and aggression against the individual and social rights of others. In a final inference, employing a discourse analysis approach derived from the Quranic text and through descriptive-analytical methodology, we conclude that fostering spiritual life in the realm of individual and social behavior plays an unparalleled role in moral refinement and education. As individuals distance themselves from corrupt living and rebellion, the sphere of freedom - within the Quranic concept of security - are contingent upon faith and righteous deeds, exemplifying humanity's role as God's vicegerent.

Keywords: Theoretical analysis, sphere of freedom, security, typologies of freedom.

سال چهارم، شماره یکم (پیاپی ۱۲)، بهار ۱۴۰۴، صص. ۱۰۷-۱۲۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۰ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۰

مقاله پژوهشی

تحلیل نظری امنیت و تبیین حریم آزادی

یاسر شیخویسی

دکتری پژوهشگری علوم اجتماعی، مدرس دانشکده امنیت ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

علی سعیدی

دکتری قرآن و حدیث، مدرس گروه معارف اسلامی، دانشگاه پدافند هوایی خاتم الانبیا (ص)، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Alisaeidi5555@gmail.com

چکیده

با توجه به اهمیت واکاوی مفهوم نظری امنیت و آزادی در منابع به‌ویژه در قرآن کریم، این پژوهش با هدف تحلیل نظری امنیت و تبیین حریم آزادی انجام پذیرفته است. این تحقیق به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. با توجه به روش تحقیق، اطلاعات مورد نیاز تحقیق با مراجعه به منابع علمی شامل کتب، مجله‌ها و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها، اسناد و نشریات حقوقی همچنین پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر و پایان‌نامه‌ها گردآوری شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار فیش و تکنیک فیش‌برداری استفاده شده است. با توجه به اینکه نوع روش تحقیق به‌صورت توصیفی و تحلیلی بوده، محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل موجود پرداخته و از طریق جست‌وجو در ادبیات و مباحث نظری و پیشینه تحقیق و دسته‌بندی و مقوله‌بندی اطلاعات و با توجه به اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری از آن‌ها پرداخته است. بر اساس ادله قرآنی، زمانی که امنیت در قالب ایمان و عمل صالح قرار می‌گیرد، سرچشمه و مبنای اصلی آزادی در ابعاد فردی و اجتماعی است و هرگونه ناامنی و قانون‌گریزی در قالب آزادی منفی زمانی به وقوع می‌پیوندد که بی‌ایمانی و صفات متقابل ایمان، اعم از شرک، کفر، ظلم و استکبار در آن دخیل باشد که این مقوله حریم‌شکنی و تجاوزگری به حقوق فردی و اجتماعی دیگران را در پی دارد. می‌توان در استنتاجی نهایی گفت با رویکرد تحلیل گفتمان منبعث از متن قرآن و با روش توصیفی - تحلیلی به این نتیجه می‌رسیم که بسترسازی حیات معنوی در حوزه رفتارهای فردی و اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در تهذیب و تربیت افراد بر عهده دارد. به‌صورتی که با دور شدن افراد از حیات سینه و طغیانگری، حریم آزادی را ذیل مفهوم امنیت قرآنی، منوط به ایمان و عمل صالح و نمونه بارزی از مستخلف عنہ خداوند می‌داند.

کلیدواژه‌ها: تحلیل نظری، حریم آزادی، امنیت، اقسام آزادی.

شاپا الکترونیک: ۹۹۷۲-۲۰۴۱ ♦ شورای عالی نظریه‌پردازی، نقد و مناظره ♦ فصلنامه نظریه‌پردازی راهبردی

<https://theory.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 3041-9972

مقدمه

امنیت از نیازهای اساسی فردی و اجتماعی است؛ وضعیت و حالتی است که در آن، فرد و جامعه می‌توانند برای فردای خود برنامه‌ریزی کنند. از این منظر، امنیت با حیات بشر همراه بوده است. انسان به مدد فطرت و عقل و تجربه برای دستیابی به امنیت در چهار عرصه تمدنی رابطه برقرار کرد. آنجا که در کشتی نشسته بود و گرفتار طوفان و امواج متلاطم شد، به خداوند متعال پناهنده شد. وقتی با خطر حیوان درنده مواجه شد، با معاونت هم‌نوعان دفع خطر کرد. به‌منظور بهزیستی و تقرب الهی، نفس سرکش را تربیت کرد و کوشید نفس را با اخلاق مهار کند. با پیروزی انقلاب اسلامی ارتباط توانمندسازی و امنیت، تحت تأثیر گزاره‌های قرآن قرار گرفت. تحولات و دگرگونی‌های بزرگ و گسترده‌ای روی داد که منشأ آن‌ها را باید در اتخاذ تدابیر و سیاست‌ها و راهبردهای برخاسته از آموزه‌های قرآن جست‌وجو کرد. پیشرفت در حوزه‌های مختلف، به‌ویژه در حوزه علوم راهبردی و فناوری‌های روز، شاخصه‌های این ادعاست. استمرار چنین روندی، الگویی موفق از نظام سیاسی و اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر آموزه‌های قرآن است. بنابراین قرآن تولید امنیت را متأثر از متغیر ایمان و عمل صالح می‌داند و ابعاد توانمندسازی، ارتباط تنگاتنگی با ایمان دارد. در نگاه قرآن، توانمندسازی نه تنها شامل جنبه‌های مادی و متعارف می‌شود، بلکه توانمندسازی مادی، اخلاقی، عقلی و ظاهری را در خدمت توانمندسازی روحی می‌داند. امام خمینی^(ره) توانمندسازی را در گرو ایمان به خدا، داشتن اعتماد به نفس، امید به آینده و تکیه بر کیفیت تعریف می‌کنند. ایشان با استناد به آیه: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً» (انسان: ۱)، می‌فرمایند: «کدام قدرت کامله و رحمت واسعه تو را از آن ظلمت بی‌منتها نجات داد و کدام دست توانا به تو خلعت هستی و نعمت کمال و جمال عنایت فرمود» (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۶۶-۳۶۵). در راستای این توانمندسازی، قرآن به حقوق انسان‌ها در قالب حقوق فردی و اجتماعی احترام گذاشته که یکی از این حقوق، حق آزادی است. چرا که برخی از افراد و دولت‌ها با عناوین و اشکال مختلف متعرض این حق می‌شوند. بعضاً انسان‌ها با توجه به قدرت یا ثروت و جایگاه اجتماعی به بهانه حق آزادی، به حقوق خود و دیگران تعرض نموده و به خود یا آن‌ها آسیب (ضرر و زیان) مادی و معنوی می‌رسانند. بنابراین در اینجا پاسخ به سؤالات اساسی ضروری است، ابتدا مفهوم امنیت چیست و چه ارتباط معنایی با آزادی و مصادیق آن دارد؟ و با در نظر گرفتن این همانی معنایی بین امنیت و آزادی در قرآن، درک قرآنی و متعادل آن چگونه امکان‌پذیر

است؟ و افراد چگونه در قالب آزادی می‌توانند از حریم فردی و اجتماعی دیگران عبور نمایند؟ فرضیه مقاله این است که آزادی و امنیت در قرآن از نسبت عموم خصوص مطلق بهره‌مند است و در صورتی فرد می‌تواند به امنیت فردی و اجتماعی مطمئن دست یابد که حریم آزادی و عبور از آن وابسته به رعایت دستورات مستخلف عنه باشد. برای بررسی نگاشته حاضر ضروری است نخست به بررسی مفهومی امنیت و آزادی پرداخته شود. سپس با دستیابی به ایمان و خودشناسی دقیق که شمه‌ای از خلیفه‌اللهی انسان است به امنیت پایدار دست یابیم و در نهایت، ابعاد آزادی و حریم آن به‌عنوان شاخصه‌های عمل صالح تثبیت‌گر امنیت پایدار قرآنی قرار می‌گیرد. همچنین مسئله اصلی تحقیق نیز بدین صورت مطرح است: مفهوم امنیت و تبیین حریم آزادی در قرآن کریم چگونه است؟ این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. با توجه به روش تحقیق، اطلاعات مورد نیاز تحقیق با مراجعه به منابع علمی شامل کتب، مجله‌ها و نشریات ادواری موجود در کتابخانه‌ها، اسناد و نشریات حقوقی همچنین پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر و پایان‌نامه‌ها گردآوری شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار فیش و تکنیک فیش‌برداری استفاده شده است. در مرحله فیش‌برداری از تکنیک مأخذگذاری به روش علمی و مستندسازی استفاده گردیده است. با توجه به نوع تحقیق و روش آن، جمع‌آوری اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق به‌وسیله اسناد و مدارک دست اول با فیش‌برداری و بهره‌گیری از درگاه‌های اینترنتی معتبر بوده است.

همچنین با توجه به اینکه نوع روش تحقیق به‌صورت توصیفی-تحلیلی است، محقق علاوه بر تصویرسازی آنچه هست به تشریح و تبیین دلایل موجود پرداخته و از طریق جست‌وجو در ادبیات و مباحث نظری و پیشینه تحقیق و دسته‌بندی و مقوله‌بندی اطلاعات و با توجه به اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری از آن‌ها پرداخته است.

۲. مبانی نظری

۲-۱. معرفی مفاهیم

۲-۱-۱. امنیت

ریشه لغوی این واژه «امن» و با مشتقاتی مانند «استیمان» و «ایمان» است که به اطمینان و آرامش در برابر خوف، تفسیر و ترجمه کرده‌اند (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۹). مصطفوی نیز در کتاب التحقیق

فی کلمات القرآن می‌گوید: اصل واحد در ماده «أمن» به معنای امنیت و آرامش و رفع ترس و وحشت و اضطراب است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۱: ۱۴۹). امنیت از حیث لغوی برابر نهاد Security و الامن و الامان است و در زبان فارسی به ایمن شدن و در امان بودن تعریف شده (معین، ۱۳۷۵: ۳۵۴). به صورت کلی اصول امنیتی به قواعد و مبانی حفاظت از کارکردها و زیرساخت‌ها اطلاق می‌شود که توجه و تمسک به آن سبب آسیب‌ناپذیری و دوام و پویایی فعالیت آن حوزه می‌گردد (هاشمیان‌فرد، ۱۳۸۷: ۱۱). در همین راستا امنیت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) عبارت است از اینکه: «همه احساس کنند که در برابر ظلم و تعدی می‌توانند به ملجأ مطمئن پناه برند و بدانند که با کار و تلاش خود خواهند توانست زندگی مطلوبی فراهم آورند».

امنیت فردی: امنیت فردی عبارت است از حالتی که فرد، از نظر جسمی و روحی، در آن فارغ از ترس و آسیب رسیدن به جان، مال یا آبروی خود یا از دست دادن آن‌ها زندگی کند (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۲۸). خداوند در قرآن کریم تأمین این امنیت را در ایمان واقعی، آرامش روحی، اطمینان و طمأنینه نفس و یاد خدا می‌داند: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸).

امنیت اجتماعی: به معنای امنیت جان، مال، آبرو و موقعیت اجتماعی شخص از جانب عوامل اجتماعی است. به دیگر عبارت، امنیت اجتماعی فراغت همگانی از تهدیدی است که کردار غیرقانونی دولت یا دستگاهی یا فردی یا گروهی در تمام یا بخشی از جامعه پدید می‌آورد (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۲۵). امنیت اجتماعی در عرصه ارتباط انسان با دیگران معنا پیدا می‌کند. قرآن کریم درباره عوامل تهدید کننده امنیت اجتماعی هشدار می‌دهد و آن‌ها را از جرائم بزرگ می‌شمرد: «وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا» (احزاب: ۵۸).

امنیت جهانی: به معنای امنیت جامعه اسلامی در سایه اقتدار، استقلال، دانایی و توانایی، ارتباط قوی و سازنده امت اسلامی در تمام ابعاد و زوایا و مقاومت در برابر یورش و توطئه و تهدید دشمن و عوامل نفوذی آنان است. قرآن کریم راه تحقق این امنیت را پابندی امت اسلامی به آیه نفی سبیل (وجوب سد نفوذ و سلطه کافران بر مؤمنان) می‌داند (نسا: ۱۴۱).

۲-۱-۲. آزادی

آزادی در اسلام: واژه آزادی در عرب با لفظ حریت و حر به کار رفته است که به معنای نفی رقیت و نفی سلطه دیگران می‌باشد (جرجانی، ۲۰۰۳: ۷۰). امام خمینی^(ره) آزادی را به دلیل روشن

بودن بی‌نیاز از تعریف می‌داند؛ زیرا مردم در عقیده به کسی ملزم نبوده و در انتخاب راه خود مختارند. همین‌طور کسی نمی‌تواند انسان را ملزم کند که در کجا مسکن داشته باشد و چه شغلی انتخاب نماید. از نگاه ایشان، آزادی یک امر واضحی می‌باشد (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۰: ۹۴-۹۵). البته باید دانست که چون آزادی از نگاه امام خمینی^(ره) امری فطری و نعمت الهی است، نیازمند به تعریف نیست که این فطری بودن، قدر مشترک مفهوم آزادی در بین تمام جوامع انسانی است (خمینی، ۱۳۸۵، ج ۴: ۲۴۲).

آزادی در غرب: در فرهنگ غرب به دلیل نگاه اگزیستانسیالیستی و خود مستقل بودن انسان، ملاک آزادی را انسان و خواهش‌های انسانی صرف می‌دانند. از منظر غرب، اساس زندگی بر حداکثر بهره‌برداری از منافع مادی و ارضای حداکثر خواست فردی استوار است. تمام افراد از قید معارف و عقاید دینی و مبانی اخلاقی آزادند و مجاز به انجام هر عملی هستند به شرط اینکه با قوانین موضوعه و نظام سرمایه‌داری در تعارض نباشد (صدر، ۲۰۰۶: ۲۰۲). در همین راستا، «مونتسکیو»^۱ می‌گوید: آزادی، عبارت است از اینکه انسان حق داشته باشد هر کاری را (که قانون اجازه داده و می‌دهد) انجام دهد (مونتسکیو، ۱۳۶۲: ۹۲). همچنین «آیزایا برلین»^۲ آزادی را از نظر مفهوم، به مثبت و منفی تقسیم کرده است و معتقد است محدود کردن آزادی در میان خردمندان یک ضرورت است و هیچ نظام سیاسی آزادی مطلق را نمی‌پذیرد (برلین، ۱۳۸۰: ۲۴۲، ۲۳۹).

۲-۱-۳. ایمان

مصدر باب افعال از ماده «امن» به معنای ایجاد اطمینان و آرامش در قلب خویش یا دیگری است. دستیابی انسان به آرامش و اطمینان با اعتقاد به خدا و تصدیق او احتمالاً سبب استفاده از «امن» برای مفهوم ایمان بوده است. مشتقات «امن» قریب نهصد بار در قرآن به کار رفته است که در موارد فراوانی در ساختار افعال و با عبارت «الذین آمنوا» است. مراد از این گروه در بیشتر موارد مسلمانان به معنای خاص، پیروان دین اسلام‌اند (بقره: ۸۲، ۱۸۳، ۱۰۴). علامه طباطبایی^(ره) نیز ذیل تفسیر این آیات فرمودند: «ایمان نه به معنای تصدیق است؛ بلکه التزام عملی به برخی از لوازم ایمان را لازم می‌شمارد. ایشان به آیاتی استناد می‌کند که در آنها به پیوستگی ایمان و عمل صالح

1. Montesquieu

2. Isaiah Berlin

اشاره شده است (بقره: ۲۵، ۶۲، ۸۲). از نظر ایشان، فرد در صورتی مؤمن خوانده می‌شود که فی‌الجمله به ایمانش عمل کند. البته وی این واقعیت را می‌پذیرد که ممکن است کسی به چیزی ایمان داشته باشد، اما به برخی از لوازم فرعی آن پایبند نباشد (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۵: ۶). از این رو ایمان به معنای عمل به فرامین الهی است و این عمل به فرامین الهی، شکل‌دهنده و اصلاح‌کننده اعتقاد، اعمال و رفتار در انسان‌ها می‌شود. بنابراین وقتی روابط بر اساس ایمان به خدا شکل گرفت قطعاً عدالت و امنیت را نیز در اجتماع به وجود می‌آورد. انسان امنیت را برای حفظ ارزش‌های حیاتی می‌خواهد. اما این که چه ارزش‌هایی حیاتی است و چه مرجعی آن را مشخص می‌کند، محل نزاع است. اغلب جنگ‌ها و درگیری‌ها هم برای رسیدن به همان هدف اصلی و غایت‌الغایاتی است که هر مکتبی برای خود تعریف می‌کند. در جهان بینی اسلام که با پیامبر اسلام (ص) شروع می‌شود، ایشان از آغاز بعثت، میان ایمان به خدا، فلاح و رستگاری که امنیت نیز از مشتقات آن است ارتباط برقرار کرده و فرموده‌اند: «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» (ابن بابویه، ۱۳۷۷: ۵).

در همین راستا با توجه به آیات قرآن این تعاریف از امنیت به دست می‌آید. اولین تعریفی که از امنیت در قرآن، به آن اشاره شده است. آسایش، اطمینان و زندگی بدون ترس و هراسی بود که خداوند آن را برای آدم و حوا در آغاز آفرینش آنان در بهشت فراهم کرد و به آنان فرمود: «وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا»؛ «و گفتیم ای آدم تو با همسرت در بهشت سکونت کن و از نعمت‌های آن از هرجایی که خواهید گوارا و در آسایش بخورید» (بقره: ۳۵). دومین تعریف در قرآن از امنیت، زندگانی بدون ترس و اندوه برای کسانی است که در این دنیا ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ»؛ «کسانی که به اسلام ایمان آورده‌اند و کسانی که به دین یهود گرویده‌اند و نصاری و صائبان، هرگاه به خدا و روز رستاخیز ایمان آوردند و عمل صالح انجام دهند پاداششان نزد پروردگارشان هست و هیچ‌گونه ترس و اندوهی برای آنان نیست» (بقره: ۶۲).

۲-۲. چهارچوب نظری

۲-۲-۱. ارتباط بین ایمان و امنیت

با توجه به این که انسان موجودی اجتماعی است، اگر به خدا ایمان بیاورد و در جهت اجرای شریعت و عمل به دستورات خدا قدم بردارد که مهم‌ترین آن اجرای عدالت و نفی ظلم است،

امنیت حقیقی در جامعه انسانی برقرار می‌شود. وقتی که انسان ایمان می‌آورد و دعوت حق را قبول می‌کند در واقع در سه سطح به خودسازی پرداخته است، سطح اعتقادات و باورها، سطح عمل و رفتارها و در نهایت کسب فضایل و دفع رذایل. در این جا ایمان پشتوانه و ضمانت اجرایی برای اخلاق فاضله می‌گردد. جامعه‌ای که انسان‌های مؤمن دارد؛ این انسان‌ها هم خودشان امنیت دارند و هم در اجتماع امنیت‌ساز هستند. همچنان که قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ يُهْتَدُونَ»؛ «آن‌ها که ایمان آورده‌اند و ایمان خود را به ظلم نیالوده‌اند، برای آن‌ها امنیت است و آن‌ها هدایت یافتگان هستند» (انعام: ۸۲). بنابراین از نظر قرآن امنیت مفهومی وسیع و فراگیر است و افزون بر موارد ایمنی از عذاب الهی در آخرت، در دو سطح روان‌شناختی و جامعه‌شناختی نیز دارای اهمیت است. در سطح نخست به آرامش روحی افراد و در پی آن کسب مدارج معنوی آنان ارتباط پیدا می‌کند که از حوزه اصطلاحی امنیت در علوم اجتماعی بیرون بوده و به موضوع آرامش و اضطراب در روان‌شناسی ارتباط دارد. در سطح دیگر امنیت با گونه‌های فراوان خود ابعاد گوناگون زندگی فردی، اجتماعی و سیاسی و اقتصادی را شامل می‌شود و با اقتدار، انسجام و وحدت جامعه پیوند دارد. پس در جامعه‌ای که ایمان حاکم باشد و دستورات شریعت در آن به اجرا درآید این جامعه عدالت و امنیت را دارد و زمینه‌های فلاح و رستگاری انسان و آرامش روحی، روانی و اجتماعی در آن حاکم است. همچنان که قرآن آرامش و امنیت را فقط در سایه ایمان به خدا می‌داند و در جای جای قرآن افراد با ایمان را مورد لطف قرار داده است. البته باید دانست که التزام به اصول ایمانی در عرصه عملیاتی پیوسته تولید امنیت نمی‌کند. گرچه ذات و گوهره ایمان در گفتمان توحیدی تولید کننده امنیت حقیقی ارزیابی می‌شود. اما می‌توان حالاتی را نیز تصور کرد که ناامنی حاصل می‌شود. به عنوان نمونه در آیه: «أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لَا يُفْتَنُونَ»؛ «آیا مردم گمان کرده‌اند، همین که بگویند: ایمان آوردیم، رها می‌شوند و مورد آزمایش قرار نمی‌گیرند» (عنکبوت: ۲).

۲-۲-۲. ایمان‌سازی امنیت

وقتی انسان درک کند که امنیت واقعی جز از ناحیه قدرتی برتر در این دنیای فانی و پربلا حاصل نمی‌آید به راحتی می‌تواند ایمان بیاورد در این نگاه امنیت پلی برای نیل به ایمان می‌شود، آنجا که قرآن می‌فرماید: «الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَ آمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ» (قریش: ۴)؛ باید نسبت میان ایمان و

امنیت را نسبت علت به معلول دانست. بدین معنا که یکی از علل وجود امنیت فرد و جامعه، حضور ایمان است. اگر جامعه ایمان داشته باشد امنیت در آن به وجود می‌آید. لذا هر جا ایمانی باشد امنیت نیز خواهد بود و ایمان علت وجود امنیت است (شریعتمداری جزایری، ۱۳۷۹: ۱۷)؛ و این ضرورت ایمان به خدا را در جامعه روشن می‌نماید و با توجه به هدفی جوامع دینی دنبال می‌کنند، اهداف دیگر در جهت رسیدن به آن هدف بزرگ سازمان می‌یابند. «الَّذِينَ آمَنُوا وَ كَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ يُهْتَدُونَ» (انعام: ۸۲). در نتیجه ایمان هم پایه امنیت است و هم هدف آن. بر این اساس، مبانی امنیت در جامعه همان مبانی انسان‌شناسی، هستی‌شناسی و غایت‌شناسی الهی است. در نتیجه اعتقاد به توحید و ایمان باعث می‌شود که انسان‌ها به همدیگر احترام بگذارند، و بر اساس قسط و عدل در جامعه رفتار کنند و از هوی و هوس پیروی نکنند و حقوق افراد را پایمال نکنند، امر به معروف و نهی از منکر رواج یافته و افراد در کارها معاون و یاریگر همدیگر می‌باشند و علی‌رغم این حفاظت عمومی از نقل هر گفته‌ای در قالب غیبت، بهتان و جاسوسی برحذرند و در حفظ گفتار و نحوه گفتمان با نهایت دقت رفتار می‌نمایند و همه این موارد می‌تواند مصداق ایمان در قالب عمل صالح باشد. پس ایمان علت حفاظت و امنیت بوده و هدف آفرینش انسان قرب الهی می‌باشد. اعتقاد به خدا در انسان قدرت ایجاد می‌کند. پس تنها راه نجات و امنیت چنگ زدن به ریسمان الهی است.

۲-۲-۳. آزادی در قرآن

مؤلفه‌ها و عناصر شکل‌دهنده آزادی عبارت‌اند از: ۱. فاعل (شخصی که متصف به وجدان یا فقدان وصف آزادی است. پرسش: «آزادی چه کسی؟» می‌باشد)؛ ۲. مانع (اشخاص یا اشیایی که مانع برخورداری فرد دیگری از آزادی می‌شوند. پرسش: «آزادی از چه چیز و یا چه کسی؟» می‌باشد)؛ ۳. هدف (قصد و غرضی که فرد برای انجام آن نیازمند برخورداری از آزادی است و یا حقوقی که برخورداری از آن‌ها، هدف اساسی فرد است؛ پرسش «آزادی برای چه؟» می‌باشد) (میراحمدی، ۱۳۹۰: ۲۲). در ادامه مؤلفه‌های اشاره شده را از منظر قرآن مورد بررسی قرار خواهیم داد:

❖ فاعل انسانی

دیدگاه قرآن درباره خلیفه‌اللهی انسان (بقره: ۳۰) و پرسش فرشتگان از خداوند در خصوص این خلقت، اشاره بر این موضوع دارد که مفهوم آزادی دارای دوگانه منفی و مثبت است. قسمت منفی

آن که مساوی با تعرض انسان و این فاعل از قانون و حدودات است؛ ملائکه را بر این فهم وادار ساخت که این عمل باعث وقوع فساد و خونریزی در زمین می‌شود، چون می‌دانسته‌اند که موجود زمینی به خاطر اینکه مادی است، مرکب از قوای غضبی و شهوی، از آزادی خود سوءاستفاده می‌کند و به فساد و خونریزی می‌پردازد (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۱۴). در مقابل، قسمت مثبت آزادی بیان می‌دارد: از آنجایی که «خلیفه» شخص حقیقی آدم نیست، بلکه مراد، شخصیت حقوقی آدم و مقام انسانیت است، باید آزادی را در حریم دستورات و اسماء الهی به‌جا آورد تا وجود معنوی مستخلف عنه در او متجلی شود؛ زیرا خلیفه‌الله، مطلق انسان‌ها یا دست کم نوع انسان‌های کامل هستند و مقصود از «مستخلف عنه» خداوند سبحان است، نه گروهی از فرشتگان که در زمین می‌زیستند، یا جنیان مفسد و خونریزی که منقرض شدند، یا انسان‌های پیشین موسوم به «نسانس»، یا مطلق موجودات عالم (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۳: ۱۸).

♦ آزادی مطلوب

در آیه شریفه ۶۴ آل عمران، ضمن اشاره به اینکه ایجاد سلطه بر دیگران شرک به خداست، خطاب به اهل کتاب می‌فرماید: بیایید برای رسیدن به آزادی مطلوب، بر مبنای یک کلمه، متفق و مجتمع شویم؛ به این معنا که بر اساس آن کلمه واحده عمل کنیم (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۳: ۲۴۶). رشید رضا نیز ذیل تفسیر آیه آورده است: اصل دین که محور اتفاق و دعوت همه انبیا می‌باشد، حول محور عدل استوار است و گزاره عدل را تعدیلگر و برطرف‌کننده همه اختلافات پیروان ادیان می‌داند. به‌نوعی عدل، سوق‌دهنده ملت‌ها به‌سوی آزادی مثبت اجتماعی می‌باشد و این نوع آزادی، اشاره بر عدم برتری نژادی، دینی، جنسیتی و قومی بر سایر اقوام را دارد (رشیدرضا، ۱۴۱۴، ج ۳: ۳۲۵). به همین دلیل در آیه ۱۵۷ سوره اعراف، رسالت پیامبران، رهایی انسان‌ها از غُل و زنجیر و موانع آزادی معرفی شده است. در ادامه، قرآن از مؤمنان می‌خواهد که از هوی و هوس پیروی نکنند (نسا: ۱۳۵)؛ چرا که هوی و هوس به‌عنوان آزادی معنوی، پایه و اساس آزادی اجتماعی می‌باشد (مطهری، ۱۳۷۷: ۳۲).

بنابراین برخلاف نظام فکری غرب که بر اساس ضابطه «اپیکوری- اسپینوزایی»، آزادی را چیزی جز کسب بینش نسبت به ضرورت نمی‌داند و کسی که بفهمد چه و چرا روی می‌دهد به یُمن این فهم، آزاد می‌شود (نویمان، ۱۳۷۳: ۱۰۲)، بینش انسان نسبت به آزادی، وابسته به شناخت خداوند و فلسفه خلیفه‌اللهی او می‌باشد.

❖ اهداف آزادی

مهم‌ترین اهداف آزادی عبارت‌اند از:

- ✓ توحید و خدا باوری (آل عمران: ۶۵)؛
- ✓ عدالت (نسا: ۱۳۵)؛
- ✓ شناخت و آگاهی (جائیه: ۱۳). مکارم شیرازی ذیل تفسیر آیه ۱۳ جائیه آورده که «رجز» بر وزن حرص چنان که راغب در مفردات گفته؛ در اصل به معنی اضطراب و لرزش و بی‌نظمی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۱: ۲۴۳). با ابتنا به این مقوله، عده‌ای از اهل کتاب با تمسخر نشانه‌های تکوینی و تشریعی و عدول از آزادی فردی، اجتماعی و هستی‌شناسی، باعث بی‌نظمی در جامعه و تجاوز به حقوق فردی، اجتماعی و الهی دیگران شدند و بدون توجه به فلسفه آزادی که معطوف به توحید است، خود را تجلی خاص خلقت قرار دادند.

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱. آزادی بیان

واژه «آزادی بیان»، تنها آزادی سخن راندن را شامل نمی‌شود؛ بلکه آزادی به نوشتار و راه‌های انتقال ایده‌ها و مقاصد را شامل می‌شود و ابعاد متعددی چون حق دسترسی به اطلاعات و تکنولوژی‌های جدید و حق آزادی مطبوعات و تبلیغات تجاری و ... را نیز شامل می‌گردد (امیری، ۱۳۹۵: ۱). قانون مجازات به‌عنوان قانون مادر در حوزه حقوق کیفری با درج ماده ۵۷۰ بخش تعزیرات، یا قانون مطبوعات در جهت امتثال امر اصل ۲۴ قانون اساسی در فصل سوم خود تحت عنوان حقوق مطبوعات در جهت تضمین حق آزادی بیان اقدام نموده است. تحدید حق آزادی بیان با این پیش فرض انجام می‌گردد که اصل، تضمین این حق است و تحدید بایستی به‌مثابه استثنا انجام شود. نظام حقوق کیفری ایران در جهت تحدید حق آزادی بیان برخلاف تضمین حق به‌صورت بسیار گسترده اقدام نموده است؛ قانون مجازات تحت عناوینی مثل توهین، نشر اکاذیب، فعالیت تبلیغی علیه نظام، افترا و سایر موارد به تحدید این حق اقدام نموده است (انفرادی، ۱۴۰۰: ۱).

۲-۳. حریم آزادی بیان

همان‌طور که اشاره شد، آزادی بیان از حقوق فطری انسان است که از ناحیه خداوند به او ارزانی شد. قرآن در این مورد می‌فرماید: «الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ» (الرحمن: ۱-۴). در آیات مزبور، جمله «عَلَّمَ الْقُرْآنَ»، آغاز شمارش برترین نعمت‌های خداوند است. زیرا این کلام در بیان و صراط مستقیم، بهترین‌ها را ترسیم می‌کند، و متضمن بیان راه‌های سعادت است. و مراد از کلمه «بیان» در اینجا کلامی است که از آنچه در درون انسان هست پرده برمی‌دارد (صادقی تهرانی، ۱۴۰۶ ق، ج ۲۸: ۱۲). به دیگر سخن، خداوند با ذکر معیار و توصیه به تأسی از آن در نحوه سخن گفتن، به ما تعلیم داده است که در بیان مقاصد خود دقت کنیم و ضمن رعایت حریم آن، کمترین ضرر و زیانی برای دیگران نداشته باشیم. به همین دلیل در آیه ۷۰ سوره احزاب به مؤمنین خطاب می‌کند: «يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله و قولوا قولا سديدا» که قول سدید به‌عنوان جنبه ظاهری ایمان، عبارت است از کلامی که مطابق با واقع بوده و از لغویت به دور باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج ۱۶: ۵۱۶؛ نک: قرائتی، ۱۳۸۸، ج ۷: ۴۰۹). در همین راستا آیات ۱۷ و ۱۸ سوره زمر، انتخاب و پیروی از بهترین گفتار را در صورتی امکان‌پذیر می‌داند که آزادی بیان وجود داشته باشد، تا در گفتمان‌ها، بهترین سخنان مشخص گردد. مطهری در این مورد می‌گوید: «در نظام اسلامی همه باید در بیان اندیشه و تفکرات خویش آزاد باشند. و پیروان دین مبین اسلام نباید به بهانه دفاع از آن، مانع ابراز آزادی بیان مخالفان خود باشند. اما نباید آزادی فکر و ابراز عقیده را با آزادی اغفال و توطئه، اشتباه جلوه داد» (مطهری، ۱۳۷۸: ۱۲).

می‌توان گفت آزادی بیان در قالب‌های متفاوت مورد نظر قرآن بوده است. به همین دلیل خداوند در برخی از آیات حتی به رسول خود یادآوری می‌کند که تو «حفیظ» بر مردم نیستی (نسا: ۸۰؛ شوری: ۴۸) و تو فقط دعوت‌کننده به حق و بشیر و نذیر هستی و از شئون رسالت تو نیست که آنان را مجبور سازی؛ زیرا بر آنان نگهبان نیستی و سیطره نداری (رضا، ۱۴۱۴ ق، ج ۵: ۲۸۰-۲۸۵). بنابراین پیامبر اسلام (ص) به خاطر رعایت آزادی بیان نباید از اعراض مشرکان دلگیر باشد. زیرا تبلیغ دین در گرو ایصال معانی به فهم و درک مخاطب است (زحیلی، ۱۴۱۱ ق، ج ۲۵: ۹۹).

۳-۳. حریم آزادی اطلاعات

آزادی اطلاعات، از مصادیق آزادی بیان بوده که در اسناد بین‌الملل آمده است. در اکثر کشورها، چالشی برای تصویب قوانین مستقل درباره حمایت از حریم خصوصی به وجود آمده است.

آزادی اطلاعات و حریم خصوصی افراد در مواردی در تعارض با یکدیگر قرار گرفته است. در قرآن، پذیرش آزادی عاری از محدودیت نیست و با ارائه مدل بی‌نظیر مهندسی خود، تجسس را در صورتی حرام می‌داند که درباره رفتار شخصی مردم باشد که ربطی به زندگی اجتماعی ندارد. ولی آنجا که واجب است، موردی است که به جامعه مربوط است و می‌خواهیم بر اساس آن، اقدام و عملی انجام دهیم که اگر به خاطر احترام فرد، تحقیق و بررسی نکنیم ممکن است جامعه در معرض فتنه و آشوب قرار گیرد (قرائتی، ۱۳۸۸ ش، ج ۹: ۱۶۷). بنابراین متأثر از آموزه‌های قرآن، متون قانونی در نظام حقوقی ایران برخی محدودیت‌ها را مقرر نموده است و آزادی فی‌نفسه را ارزش نمی‌داند، بلکه آن را ابزاری برای پیشرفت و تکامل می‌داند (شیرمحمدی، ۱۳۹۹: ۱).

۴-۳. حریم آزادی مدنی

آزادی‌هایی از قبیل انتخاب مسکن، محل اقامت، آزادی در انتخاب شغل و آزادی در تملک اموال منقول و غیرمنقول از مصادیق آزادی‌های مدنی می‌باشند. در اعلامیه جهانی حقوق بشر بند ۱ ماده ۱۳ تصریح شده که هرکس آزادانه محل اقامت خود را انتخاب نماید. آزادی سکونت، مشاغل و کسب از منظر قرآن محترم شمرده شده و در این مورد می‌فرماید: «وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ جَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ» (اعراف: ۱۰). از نگاه مفسران تمکین در ارض به معنای منزل دادن و مالک شدن در آن است؛ یعنی ما شما را در روی زمین منزل دادیم و زمین را مسخر شما نمودیم و شما را بر آن مسلط نمودیم تا به اندازه‌ای که به شما مجوز دادیم از آن‌ها استفاده نمایید (طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج ۸: ۲۲؛ طبری، ۱۴۱۲ ق، ج ۸: ۹۳؛ سمرقندی، ۱۴۱۶ ق، ج ۱: ۵۰۴؛ طبرانی، ۲۰۰۸ م، ج ۳: ۱۱۹؛ طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ج ۴: ۶۱۸). در نتیجه آیه در مقام منت به انسان، بر این موضوع اشاره دارد که این تسلط و استیلا، منبعث از قدرت خداوند است و با فراهم نمودن زمینه‌های علم، قدرت و ابزار، آن را به بشر ارزانی داشته تا بتواند به‌عنوان جانشینی خداوند در روی زمین به کمال و عبادت بپردازد و مراقب باشد که عدول از این حریم، به‌منزله تعدی و ضرر رسانی به حقوق دیگران است.

بنابراین، آزادی در سکونت و تملک اموال، از منظر قرآن محترم شمرده شده است. هرگاه کسی مال را از مجاری صحیح به دست آورد، متعلق به او می‌باشد و کسی حق تصرف در آن را ندارد. قرآن در این مورد می‌فرماید: «لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا يَكْتَسِبْنَ» (نسا: ۳۲).

۳-۵. حریم آزادی تفکر

تفکر به معنای اندیشیدن و کوشیدن در به‌کارگیری ذهن در موضوعی معین (وجدی، ۱۴۱۱ ق، ج ۱۳: ۳۵۸)، یکی از برجسته‌ترین امتیازات انسان است. مرحوم مظفر نیز ضمن تعریف تفکر به «حرکه العقل بین المعلوم و المجهول»، آن را به تفکر منفی و مثبت تقسیم می‌نماید (مظفر، ۱۳۸۸: ۲۳). مبتنی بر این مفهوم و با توجه به جایگاه مستخلف بودن انسان، اگر تفکر در راستای مقاصد و مطامع شیطان و در جهت تسلط بر سایر انسان‌ها صورت گیرد، انسان را از مسیر حق آزادی که همان مستخلف بودن است، خارج می‌نماید. این همان آزادی زیان‌باری است که موجب خسارات معنوی زیادی بر حیثیت و آبروی دیگر افراد جامعه می‌شود.

یک نمونه از کاربرد تفکر منفی در قرآن بدین قرار است: «إِنَّهُ فَكَرَ وَقَدَّرَ» (مدثر: ۱۸)؛ «او (برای مبارزه با قرآن) اندیشید و مطلب را آماده ساخت.» علامه طباطبایی^(۵) ذیل آیات تفکر می‌گوید: «انسان پس از رشد جسمی و یافتن قوه تفکر در وجود خود، تلاش در سامان‌دهی به رفتارهای خود را دارد. این در حالی است که ممکن است میزان ارزش تفکر، جهت موضوع و محصول آن در حیات مادی و معنوی او، مغفول بماند و در نتیجه به‌جای فراهم نمودن موجبات ترقی و کمال انسان، زمینه‌های انحطاط او را آماده سازد» (طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج ۵: ۲۵۵).

در مقابل، در آیه ۱۹۱ سوره آل عمران، قرآن جهت صحیح تفکر را نشان می‌دهد. این فراخوانی مطلق، انسان را به ارزش «لُبّ» و اندیشه ورزی حول آن، واقف می‌نماید. به‌نوعی آزادی کامل را در مورد اهمیت اندیشه ورزی و تفکر مثبت رقم می‌زند (مغنی، ۱۴۲۶ ق، ج ۳: ۱۶۱). بر این اساس انسان زمانی می‌تواند در زمره اولوالالباب قرار گیرد که دائم در حال تفکر مستمر ذیل آفرینش خداوند باشد. چرا که این تفکر انسان را به بالاترین درجه کمال می‌رساند. بنابراین زمانی که تفکر با ذکر خداوند و نشانه‌های او همراه باشد، می‌تواند جهت ایصال انسان به بالاترین نقطه، مطلوب باشد (رشیدرضا، بی‌تا، ج ۴: ۲۹۹).

۳-۶. حریم آزادی عقیده

عقیده در مکتب قرآن به حق و باطل تقسیم می‌شود و از آنجایی که جهان بینی قرآن بر اصول عقلی استوار است، عقاید و ادیان بشری را به حق و باطل تقسیم نموده و در فراخوان خود، مردم را به آیین توحیدی دعوت نموده است و بر اساس قلبی و تکوینی بودن عقیده، ضمن برحذر داشتن آنان از عقاید غیرتوحیدی، تحمیل عقیده توحیدی را نیز بر مردم ممنوع دانسته است. به

همین دلیل قرآن در آیه: «لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ...» (بقره: ۲۵۶)، اکراه و اجبار در دین را محال می‌داند و این آیه را مصداق آزادی افراد در پذیرش دین تلقی کرده است. عبده پذیرش دین و ایمان را امری تکوینی و مربوط به نفس دانسته که محصول بیان و استدلال می‌باشد و در تأیید استدلال خود، «قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ» را مربوط به هدایت‌گری دین در برابر آیین‌های گمراه کننده دانسته است (رشیدرضا، ۱۴۱۴ ق، ج ۳: ۳۷). به اعتقاد فضل‌الله نیز آیه بر آزادی انسان در پذیرش دین و ایمان و بی‌ایمانی به آن تأکید کرده است. ایشان در ادامه بیان داشته است که چون دلایل و حجت‌های اعتقاد به دین در برابر کفر بسیار قوی و محکم است، نیازی به اجبار مردم به پذیرش دین وجود ندارد (فضل‌الله، ۱۴۱۹ ق، ج ۵: ۴۶).

علامه طباطبایی^(ره) پس از ارائه دو احتمال در خصوص اخباری بودن و انشایی بودن آیه، با بهره‌مندی از «قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ»، تعلیل تکوینی بودن عقیده و عدم اجباری بودن آن را می‌پذیرد (طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج ۲: ۳۴۳). ایشان در ادامه می‌گوید: زمانی که آیه از حوزه تکوین خارج و به حوزه تشریع و قانون‌گذاری وارد شود، با برخورد فیزیکی منطبق است. چرا که اگرچه برای پیشروی و بسط دین کمترین اجباری وجود ندارد، اما برای زنده کردن حق و دفاع از باارزش‌ترین متاع فطرت، یعنی توحید، باید نهایت جهاد و تلاش را داشته باشیم و بعضاً می‌توان از برخورد جدی نیز در جهت حفظ این عقیده و دین بهره‌مند شد (طباطبایی، ۱۳۹۰ ق، ج ۵: ۹). بنابراین اقلیت‌های دینی بر این اساس حق حیات دارند و باید تحت لوای حکومت اسلامی از امنیت حقوقی و مدنی برخوردار باشند (ربانی گلپایگانی، ۱۳۸۲: ۲۶۶).

۷-۳. حریم آزادی سیاسی

آزادی به مفهوم سیاسی آن، در فرهنگ سیاسی شناخته شده نیست (خرمشاهی و همکاران، ۱۳۶۶، ج ۱: ۵۳). در فرهنگ واژگان اسلامی نیز این واژه را نمی‌توان مورد بررسی قرار داد (بجنوردی، ۱۳۷۲: ۶۶). مترتب بر این موضوع، به دست آوردن شمای جامع و واحد از این مفهوم بسیار مشکل است. به همین دلیل در جوامع امروز، شناخت محدوده و حق آن به لحاظ نظری و علمی با چالش‌های عمده‌ای مواجه است. اما در نظام هندسی قرآن، آزادی سیاسی و حریم آن به زیبایی مشخص شده است. بر این اساس، حق آزادی از منظر قرآن معطوف به نفی عبودیت غیر خداست. در این عرصه، چون هیچ‌کس معبود مردم نیست، حق تحمیل افکار و عقاید خود بر مردم را ندارد. قرآن می‌فرماید: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً

و لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» (آل عمران: ۶۴)؛ «ای اهل کتاب بیایید بر سر سخن که میان ما و شما یکسان است بایستیم که جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او نگردانیم و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا به خدایی نگیرد.» آیه مزبور به نفی ارباب بودن غیر خداوند دلالت دارد و از دیگر سو بر حقوق متقابل مردم و حکومت و آزادی‌های سیاسی دلالت دارد.

امام خمینی^(ره) ریشه و اصل همه عقاید را مبتنی بر توحید می‌داند؛ چرا که از منظر ایشان، انسان باید تنها در برابر ذات الهی تسلیم باشد و از هیچ انسانی اطاعت نکند و حق مجبور نمودن سایر مردم را نیز ندارد (خمینی، ۱۳۷۸، ج ۴: ۱۴۶). میرزای نائینی آزادی قلم و بیان به عنوان مراتب آزادی خدادادی، به مفهوم رها بودن انسان از قیود نظام طاغوتی اشاره دارد که نتیجه آن، بی مانعی از موجبات تنبه ملت و باز شدن چشم و گوش را در پی دارد (نائینی، ۱۳۷۸: ۴۴). قرآن حتی حق این آزادی را در نسبت بین حاکم و مردم این گونه به تصویر می‌کشد: «فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» (آل عمران: ۱۵۹). که با این تبیین، آزادی اظهار نظر و مناقشه را مورد پذیرش خود قرار داده است و حتی قلب پیامبر اسلام^(ص) را برای قبول این آزادی و مراتب آن آماده می‌داند.

۳-۸. حریم آزادی انسان

به طور کلی می‌توان گفت حریم آزادی انسان و ابعاد گوناگون آن، وابستگی شدیدی به نسبت بین مستخلف بودن انسان یا ایمان به خداوند و عمل به آن دارد. بدین صورت که هر چه انسان در مسیر الهی حرکت کند، گرایش بیشتری به رعایت حقوق افراد و جامعه و حفظ مصالح عمومی پیدا می‌کند. در مقابل اگر گرایش‌ها به سمت شیطان و هوای نفس سوق داده شود، باعث سوءاستفاده انسان از تبع فطرت آزادی شده و او را به اعتدا و تجاوز به حقوق دیگران تشویق می‌نماید. در همین راستا، سوره مائده خطاب به مؤمنان می‌فرماید: «و لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَنْ لَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ» (مائده: ۸). در جای دیگر از قرآن آمده است که در صورت پاسخ به گروه متجاوزگر و هنجارشکن، از حریم آزادی و قواعد آن عدول نکنید؛ چرا که خداوند تجاوزکاران را دوست ندارد (بقره: ۱۹۰). بدین صورت عدوان و سرکشی را فقط در مقابل کسانی شایسته می‌داند که به حقوق انسان‌ها تجاوز کرده و وارد مرحله ظلم شده باشند (بقره: ۱۹۳). در نتیجه انسان‌ها به تناسب ارتباط خود با خداوند، دارای حقوق و مراتبی هستند که در قالب مقوله آزادی مفهوم می‌شود.

نتیجه گیری

همان‌طور که اشاره شد، امنیت مصداق بارز ایمان است که تبلور ایمان را باید در عمل صالح مشهود دانست؛ چرا که جلوه اطاعت خداوند در امنیتی نمایان است که مبتنی بر اطاعت خداوند باشد. با پایداری امنیت در ساحت‌های فردی و اجتماعی، می‌توان آزادی و حریم آن را در ابعاد گوناگون محترم دانست. انسان برای رسیدن به‌عنوان مستخلف، زمانی می‌تواند از حق آزادی برخوردار باشد که از حریم خداوند خروج نکند؛ چرا که فردگرایی و توجه به مطامع و خواسته‌های شیطانی به‌عنوان اصل اساسی آزادی منفی، روایت‌گر انسان مستقل و عاری از هرگونه ضابطه‌ای است که مبتنی بر آن خواست فردی تبدیل به محور تعیین‌کننده آزادی‌های بشر می‌شود. در این صورت تکیه به طبع استخدام‌گر بشر، امری است که حیات فردی و اجتماعی انسان را متضرر و استبدادی می‌کند. بنابراین انسان زمانی از نظام استبدادی و ضرر رسان به دیگران رهایی می‌یابد که حق آزادی را در حریم الهی نهاده سازد؛ موضوعی که امنیت قرآنی به‌عنوان مصداق ایمان، ضمن دفاع از آزادی‌های الهی، انسان را در زیست انسانی متعاون و به دور از تعدی، بهره‌مند می‌سازد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد (بی تا). *النهایه فی غریب الحدیث و الاثر*، قم: اسماعیلیان.
- آخوند خراسانی، محمد کاظم (۱۴۲۷ ق). *کفایه الاصول*، قم: مؤسسه آل بیت (ع).
- انصاری، مرتضی (۱۴۲۴ ق). *فوائد الاصول*، قم: مجمع الفکر الاسلامی.
- امیری، مصطفی (۱۳۹۵). پایان نامه کارشناسی ارشد: *اصول و محدودیت های آزادی بیان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران*، دانشگاه بوعلی سینا، دانشکده علوم انسانی.
- انفرادی زنوزقی، مجید (۱۴۰۰). پایان نامه کارشناسی ارشد: *تضمین و تحدید آزادی بیان در حقوق کیفری ایران*، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶). *امنیت در نظام سیاسی اسلام*، تهران: کانون اندیشه جوان.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۷). *معانی الاخبار*، مترجم: عبدالعلی شاهرودی، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- برلین، آیزایا (۱۳۸۰). *چهارمقاله در آزادی*، ترجمه: محمد علی موحد. تهران: خوارزمی.
- بجنوردی، سید کاظم و جمعی از نویسندگان (۱۳۷۲). *دایره المعارف بزرگ اسلامی*، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- جرجانی، سید شریف (۲۰۰۳). *التعریفات*، بیروت: دار احیاء التراث.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ ق). *صحاح*، بیروت: دارالعلم للملایین.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *تفسیر تستیم*، قم: اسرا.
- خمینی، سید روح الله (۱۳۸۵). *صحیفه*، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خمینی، سید روح الله (۱۴۰۲ ق). *الرسائل*، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خمینی، سید روح الله (۱۳۷۸). *چهل حدیث*، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خسروشاهی، سید هادی (۱۳۵۳). *نامه ها و اسناد سیاسی جمال الدین اسدآبادی*، قم: دارالتبلیغ.
- خرمشاهی، بهاء الدین و همکاران (۱۳۶۶). *دایره المعارف تشیع*، تهران: بنیاد اسلامی طاهر.
- خوانساری، سید احمد (۱۳۸۵). *جامع المدارک فی شرح مختصر النافع*، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران: مکتبه الصدوق.
- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه (۱۳۸۶). *درآمدی بر حقوق اسلامی*، تهران: انتشارات سمت.
- رضا، محمد رشید (۱۴۱۴ ق). *تفسیر المنار*، بیروت: دارالمعرفه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). *المفردات*، بیروت: دارالقلم.

- ربانی گلپایگانی، علی (۱۳۸۲). *آزادی و دموکراسی در اسلام و لیبرالیسم*، قم: مؤسسه آموزش مذاهب اسلامی.
- رنجبر، فضل الله (۱۳۹۳). پایان نامه کارشناسی ارشد: *آزادی اطلاعات در پرتو حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران و فقه امامیه*، دانشکده اصول الدین، دانشکده اصول الدین مرکز قم.
- زحیلی، وهبه (۱۴۱۱ ق). *التفسیر المنیر*، دمشق: دارالفکر.
- سمرقندی، محمد (۱۴۱۶ ق). *بحر العلوم*، بیروت: دارالفکر.
- شیرمحمدی، حسین (۱۳۹۹). پایان نامه کارشناسی ارشد: *ارزیابی تطبیقی آزادی اطلاعات کودکان در حقوق بین الملل و اسلام*، دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، دانشکده حقوق و الهیات.
- شریعتمداری جزایری، نورالدین (۱۳۷۹). *امنیت در فقه سیاسی شیعه*، مجله علوم سیاسی، دوره ۳، سال ۳، شماره ۹.
- صادقی تهرانی، محمد (۱۴۰۶ ق). *الفرقان فی تفسیر القرآن*، قم: فرهنگ اسلامی.
- صدر، محمدباقر (۲۰۰۶). *بحوث الاسلامیه*، بیروت: دار الزهراء.
- الصدّه، عبدالمنعم فرج (بی تا). *اصول القانون*، بیروت: دارالنهضة العربیه.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۹۰ ق). *المیزان*، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ ق). *جامع البیان*، بیروت: دارالمعرفه.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). *مجمع البیان*، تهران: ناصر خسرو.
- طریحی، فخرالدین (۱۴۱۶ ق). *مجمع البحرین*، تهران: کتابفروشی مرتضوی.
- طبرانی، سلیمان بن احمد (۲۰۰۸). *التفسیر الکبیر*، اردن: دار الکتاب الثقافی.
- عبدالباقی، محمد فؤاد (۱۳۶۴). *المعجم المفهرس لالفاظ القرآن*، قاهره.
- فضل الله، سید محمد حسین (۱۴۱۹ ق). *من وحی القرآن*، بیروت: دارالملاک.
- قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱). *قاموس قرآن*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- قرائتی، محسن (۱۳۸۸). *تفسیر نور*، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
- قاضی، ابوالفضل (بی تا). *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کلینی، ابوجعفر محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). *الکافی*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۸). *مجموعه آثار*، قم: انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). *پیرامون انقلاب اسلامی*، قم: انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۷). *گفتارهای معنوی*، قم: انتشارات صدرا.
- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۳ ق). *قواعد فقه*، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
- مونتسکیو، شارل لوئی (۱۳۶۲). *روح القوانين*، ترجمه: علی اکبر مهتدی، تهران: امیرکبیر.

- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۴). *تفسیر نمونه*، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۶ ق). *الکاشف*، بیروت: دارالکتب الاسلامیه.
- مظفر، محمدرضا (۱۳۸۸). *المنطق*، قم: اسماعیلیان.
- ۵۰. معین، محمد (۱۳۷۵). *فرهنگ لغت*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۵۱. میراحمدی، منصور (۱۳۸۰). *منهجم آزادی از دیدگاه قرآن*، مجله علوم سیاسی، شماره ۱۵.
- ۵۲- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۵۳. نائینی، میرزا حسین (۱۳۷۸). *تنبيه الامه و تنزيه المله*، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۵۴. نویمان، فرانتس (۱۳۷۳). *آزادی، قدرت و قانون*، ترجمه: عزت‌الله فولادوند، تهران: خوارزمی.
- ۵۵. وجدی، محمد فرید (بی‌تا). *دایره المعارف القرن العشرين*، بیروت: دارالفکر.
- ۵۶- هاشمیان فرد، زاهد (۱۳۸۷). *اصول امنیت آفرین قرآن کریم در روابط بین‌الملل*، مجله نگرش راهبردی، شماره ۹۱.

